

О.М. ЗВЯГІНА

УДК: 327 (475) "1990"

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ПОЛЬЩІ У ДЕВ'ЯНОСТІ РОКИ ХХ СТОРІЧЧЯ

Метою цієї роботи є розгляд переорієнтації зовнішньополітичного курсу Республіки Польщі у дев'яності роки ХХ сторіччя. Перехід Варшави від одного вектору зовнішньої політики до вироблення декількох напрямів міжнародної діяльності. Розгляд основних вимірів нової міжнародної політики країни. Причини та наслідки зміни зовнішньополітичного курсу Польщі.

Ключові слова: зовнішня політика, міжнародні відносини, європейський простір, Європейський Союз, НАТО, США, Східна та Центральна Європа, Російська Федерація.

В статье рассматривается переориентация внешнеполитического курса Республики Польша в девяностые годы XX века. Переход Варшавы от одного вектора внешней политики к разработке нескольких направлений международной деятельности. Рассматриваются основные аспекты новой международной политики страны. Причины и последствия изменения внешнеполитического курса Польши.

Ключевые слова: внешняя политика, международные отношения, европейское пространство, Европейский Союз, НАТО, США, Восточная и Центральная Европа, Российская Федерация.

The aim of this work is to review reorienting the foreign policy of the Republic of Poland in the nineties of the twentieth century. Realize the factors that influence on formation and transformation from one vector of foreign policy to develop of several areas of international activity. Consider the basic measurements of a new international policy. Understand reasons and consequences of a change foreign policy of Poland.

Key words: foreign policy, international politics, European space, European Union, NATO, USA, East and Central Europe, Russian Federation.

Світ наприкінці ХХ сторіччя стає ареною кардинальних змін, до яких можна віднести глобалізацію. В поданий процес, в першу чергу, був включений європейський регіон, для якого цей час стає новим етапом розвитку цивілізації. Це період народження Європейського Союзу, як специфічного наддержавного утворення, яке стало феноменом нашої епохи. З другої половини ХХ сторіччя образ сучасного світу визначають євроінтеграційні процеси. Вони набули не тільки нових географічних меж, але й вплинули на формування глибинних

складових європейського суспільства, на вироблення його спільних норм та правил.

На початок ХХІ сторіччя євроінтеграційні процеси представляють собою комплексне явище, яке охоплює не тільки політичні чи економічні складові, але й духовні та культурні сфери. Останнє знаходить свій вияв у так званому визначенні «Ідеї Європи». Вона набула широкого поширення в громадській та науковій думці, як образ єдності заради миру та стабільності в регіоні. Саме «Ідея Європи» стала виміром політики, як Європейського Союзу, так і держав

претендентів на включення до європейського простору.

Польща, як і Україна, відноситься до країн пострадянського простору. Євроінтеграційні процеси у Республіці у дев'яностих роках ХХ сторіччя стали виміром її зовнішньополітичної діяльності. Ефективний досвід Польщі на шляху до європейських структур є дуже корисним для нашої країни, яка бажає стати частиною європейської співдружності.

Історіографія поданого питання є досить неоднозначною. З одного боку багато дослідників звертаються до висвітлення зовнішньої політики Польщі, розглядаючи її в системі міжнародних відносин (Броніславський Е., Косинська А., Дмоховські Т). Існує ряд праць присвячених розвитку взаємовідносин Польщі з різними європейськими країнами (Францією, Великобританією, США, тощо), в тому числі і з Україною (Афанасьєва І., Зеленько Г., Бабак О. та інші). З іншого боку основний акцент наукових досліджень робиться на період після 2004 року, коли Польща стала членом ЄС. Дослідження питання розробки та реалізації курсу на європейську інтеграцію у перше десятиріччя польської демократії є обмеженими. Лише деякі автори звертають увагу на окремі події, які пов'язані з виробленням специфічного вектору польської зовнішньої політики, яка була спрямована на включення до єдиного європейського простору в рамках ЄС саме у дев'яності роки ХХ сторіччя.

Автор поданої статті ставить собі за мету розглянути процес формування нових векторів зовнішньої політики Польщі у дев'яності роки ХХ сторіччя, як складову вироблення курсу на європейську інтеграцію на основі аналізу результатів наукових досліджень.

Для історії Польщі поворотним моментом став кінець вісімдесятих років ХХ сторіччя. У цей час в СРСР розпочинається політика «Перебудови» М. Горбачова, результатом якої стало послаблення впливу Союзу на країни радянського табору,

зокрема, на Варшаву, що створило умови для кардинальних змін. В основі перетворень у Польщі лежали події пов'язані з приходом нових політичних сил до влади. Так, у вересні 1988 року представники комуністичного уряду провели перші зустрічі з лідером опозиції Лехом Валенсою, на яких було досягнуто згоди про скликання «Круглого столу», з метою визначення подальшого шляху розвитку країни [1, с.413]. «Круглий стіл» завершив свою роботу 4 квітня 1989 року підписанням угоди, головними пунктами якої стали: проведення вільних виборів, введення посади президента та верхньої палати сейму (Сенату) [1, с.413]. Вже 4 червня цього ж року були проведені вибори, на яких опозиційна партія «Солідарність» отримала 99% місць у Сенаті і 35% місць у Сеймі [1, с.419]. Таким чином, був сформований новий коаліційний уряд. До його складу увійшли як представників влади радянської епохи, так і нові діячів з лав опозиції. Так, президентом країни стає комуніст Войцех Ярузельський, а віце-прем'єром і міністром фінансів опозиціонер Лешек Бальцерович [1, с.414].

Новий уряд обирає нові орієнтири розвитку країни, пов'язані з лібералізацією суспільства, демократичними реформами та впровадженням ринкових економічних відносин. Замість орієнтованого на Радянський Союз вектору, Польща починає вироблення декількох напрямів зовнішньополітичної та міжнародної діяльності. Вагомий вклад у розробку нових напрямів зовнішньої політики Республіки зробив Кшиштоф Скубішевській, який очолив посаду міністра закордонних справ 12 вересня 1989 року [2, с.322]. Він став першим некомуністичним міністром закордонних справ Польщі дев'яностіх років ХХ сторіччя, що багато в чому пояснює його бажання остаточної відмови від радянського впливу та пошуку нових стратегічних партнерів.

На тлі демократичних перетворень політика Польщі набуває нового змісту протягом одного року. У зовнішній політиці

країни відбувається складний процес переорієнтації, оскільки зберігались та продовжували діяти міжнародні зобов'язання попереднього періоду, що знайшло свій прояв в таких подіях, як участь країни у діяльності Варшавського договору та Раді економічної взаємодопомоги. Так, 7 червня 1990 року міністр закордонних справ Польщі разом з Войцехом Ярузельським беруть участь у нараді Політичного консультативного комітету держав, які були учасниками Організації Варшавського договору (ОВД) [2, с.336]. Після поданої наради 1 липня 1991 року у Празі була підписана «Будапештська заява» та протокол про повне припинення дії ОВД та розпуск усіх структур організації. Так, Варшава виходить з під радянського впливу, поставивши остаточну крапку припиненням своєї участі у Раді економічної взаємодопомоги [3, с.222]. Паралельно з цими подіями, польській дипломатії поставлена задача пошуку нових можливостей економічного та політичного союзу з країнами Західної Європи та США, про що було заявлено Кшиштофом Скубішевським 2 лютого 1990 року газеті «Таймс» [2, с.412]. За словами міністра закордонних справ, пріоритетним напрямом обирається співпраця з країнами ЄС та структурами НАТО. Ця теза знайшла своє відображення у правових документах польського уряду дев'яностих років ХХ сторіччя, таких, як «Основи польської зовнішньої політики» та «Оборонна стратегія Польської Республіки».

Таким чином, відбувається повна відмова Варшави від соціалістичного шляху розвитку. Починається нова епоха в історії країни у контексті західноєвропейського світу. Подібна переорієнтація потребувала певного часу та зусиль. Новий зовнішньополітичний вектор Польщі у дев'яности роки ХХ сторіччя вишлеться у ряд договорів з ЄС, вступ країни у різноманітні прозахідні організації та уніфікацію економічного, політичного та правового секторів за західноєвропейським зразком.

У 1991 році Польща обирає ключових європейських партнерів для подальшої співпраці, підписавши «Договір про дружбу та солідарність» з Францією та «Договір про добросусідство та співпрацю» з Німеччиною [4, с.94]. На момент підписання поданих договорів Париж та Берлін вже пов'язували тісні партнерські відносини.

У серпні цього ж року у Веймарі проходить зустріч міністрів закордонних справ Німеччини (Ганс Дітріх Геншер), Франції (Ролан Дюма) та Польщі (Кшиштоф Скубішевський) [4, с.96]. Результатом якої став перехід на новий рівень зовнішньополітичних відносин – на основі двохсторонніх договорів, створюється формат трьохстороннього діалогу, так званий «Веймарський трикутник», офіційною назвою якого став «Комітет по розвитку германо-французько-польського співробітництва» [4, с.96]. Автором нового альянсу за участю Польщі був Ганс Дітріх Геншер. В ньому він бачив додатковий імпульс для розширення ЄС на Схід. Не менш важливою метою союзу стає примирення трьох держав, які в минулому неодноразово знаходились у стані війни одна з одною.

Створення поданого форуму ознаменувало новий етап у східній політиці Європи. «Веймарський трикутник» виник тоді, коли Франція та Німеччина перебудовували свою політику на пострадянському просторі. З розпадом СРСР постсоціалістична Європа перетворилась на зону безпосередніх геополітичних інтересів Берліну та Парижу. З початку комітет створювався як форум для консультації міністрів закордонних справ, але, починаючи з 1998 року, в межах «Веймарського трикутника» проходять зустрічі голів держав та міністрів, результатом чого стають проекти по економічній та культурній співпраці між трьома державами.

Основним завданням поданого форуму була координація зовнішньої політики його членів та стимулювання загальноєвропейської інтеграції. Залучення

Польщі, однієї з найбільших по чисельності та території країн «нової Європи» у якості «третього кута», диктувалось тим, що німці та французи намагались втримати поляків у рамках діалогу, здійснюючи м'який контроль над зовнішньою політикою Варшави. Результати співпраці трьох держав стали помітними вже у 1991 році, коли Польщу обрали членом Ради Європи, а у 1994 році країна набула статус асоційованого члену ЄС [5, с.24]. «Веймарський трикутник» істотно вплинув на прокладання шляху Польщі до Спільки європейських держав, чому сприяла активна підтримка країни Німеччиною та Францією на міжнародній арені.

Процес євроінтеграції складався також з внутрішніх економічних, політичних та соціальних реформ, що дало можливість Польщі у 1996 році включитись в економічну та політичну співпрацю в регіоні, ставши членом Організації з безпеки та співпраці в Європі та Організації економічної співпраці та розвитку [6, с.98]. Участь в поданих міжнародних організаціях забезпечила не тільки фінансові інвестиції, що сприяло підйому економіки країни, але й позитивно вплинула на образ Польщі на міжнародній політичній арені. Поступово Варшаву починають сприймати як головного провідника європейської політики на Сході.

Активна діяльність Варшави у напрямку євроінтеграції поєднувалась з встановленням та розвитком контактів з Північноатлантичним альянсом. Так, у 1990 році Польща та НАТО висловлюють бажання підтримувати один з одним робочі контакти в політичній, дипломатичній та військовій сферах [7, с.89]. Подана пропозиція з боку альянсу чітко прозвучала у липні цього ж року, доказом чого стала «Лондонська декларація», яка закріпила трансформацію Північноатлантичного альянсу та його перехід «від конфронтації до співпраці» [7, с.95]. Відповіддю польського уряду стає налагодження дипломатичних відносин з НАТО вже в серпні цього ж року. Хоча, ще влітку 1991 року в умовах, коли структури ОВД були вже розпущені, але СРСР

продовжував формально існувати, у польському керівництві спостерігалась певна нерішучість, результатом якої стала поява концепції, що пропонували дотримання «збройного нейтралітету», або «дистанціювання» по відношенню, як до західних, так і до східних країн. Після розпаду СРСР наприкінці 1991 року ситуація кардинально змінюється. Урядом Польщі приймається рішення, що політичні, економічні інтереси та інтереси національної безпеки країни повинні бути тісно пов'язані з НАТО. Тому, в результаті низки дипломатичних переговорів відбулось поступове зближення Польщі з НАТО, яке стало можливим завдяки діяльності організації «Ради Північноатлантичного Співробітництва», яка у 1997 році була реорганізована в «Раду євроатлантичного партнерства» [7, с.98]. Свою роль зіграла й програма «Партнерство заради миру». Саме ці організації створило умови для налагодження систематичних контактів НАТО з Польщею та іншими країнами Центральної Європи. Варшаві, як новому партнеру, були запропоновані політичні консультації з різноманітних питань: питання про реалізацію угод щодо контролю над озброєннями; співробітництво в галузі миротворчих операцій; проблема конверсії військової промисловості, тощо [7, с.101].

У 1999 році результатом цієї плідної співпраці стане вступ Польщі до Північноатлантичного альянсу [7, с.97]. Саме ця організація, на думку, як польської влади, так і польського суспільства, є гарантом безпеки та миру у світі. Експерт Центру міжнародних відносин Е.Смоляр через декілька років повторив вислів Кшиштофа Скубішевського точно виразивши суспільну думку з поданого питання: «США – це імперія, яка несе глобальну відповідальність за світову безпеку. Польща – не є глобальною країною, але вона також причетна до запевнення світової безпеки... Варшава була і буде надійним партнером Вашингтона» [8].

Вступ Польщі до НАТО автоматично відсунув у часі вступ країни до ЄС. Причиною

цього стала не стільки сама участь Варшави в Альянсі, скільки те, чию політику вона підтримувала. Адже, саме Польща стала провідником проамериканських інтересів у НАТО, тому що з дев'яностих років ХХ сторіччя паралельно з виробленням європейського вектору зовнішньої політики іде формування і розвиток ще одного важливого напрямку – це відносини зі Сполученими Штатами Америки. Так, останнє десятиріччя ХХ сторіччя стало часом розпаду радянського Союзу та часом завершення «холодної війни». США стають найвпливовішою державою у світі, як в економічній, так і у військово-політичній сфері. Саме тому, гарантом своєї безпеки та демократії Варшава вважала Вашингтон, налагодження зв'язків з яким ставилось першочерговою задачею. З листопада 1989 року починається плідна співпраця двох країн, фундамент якої заклав Лех Валенса своїм візитом до США та виступом на спільному засіданні двох палат американського парламенту. Польський опозиціонер був нагороджений медаллю Свободи тодішнім президентом Джорджем Бушем. Так, починаючи з 1989 року, Варшава стає одним з головних партнерів та найстабільніших союзників США в Європі, що матиме і свої негативні наслідки, бо в цей час ЄС навпаки намагається побудувати свою політику таким чином, щоб максимально зменшити вплив Вашингтону на європейські справи. З метою попередження американського впливу в регіоні ініціативу Польщі нерідко блокували та відстрочували її вступ до Спільки європейських держав, а саму постсоціалістичну країну всіма силами залучали до союзів з європейськими державами, прикладом чого є діяльність, вже вищезгаданого, «Веймарського трикутника».

Потрібно виділити ще один важливий вектор польської зовнішньої політики – центральноєвропейський, який визначив відносини з іншими державами субрегіону. Цей напрям повністю підпорядковувався

проблемам та потребам вступу Польщі до ЄС.

У дев'яности роки ХХ сторіччя з прийняттям курсу на демократизацію Польща поступово почала налагоджувати добросусідські відносини з сім'ю прикордонними державами, шляхом підписання низки двохсторонніх угод про дружбу та співпрацю. Протягом усього зазначеного періоду Республіка ставила собі за мету розширення та поглиблення багатосторонніх відносин зі своїми Східними сусідами, розглядаючи ці країни як своїх стратегічних партнерів.

У цьому вимірі зовнішньополітичної діяльності Польща завжди намагалась забезпечити власне регіональне лідерство, що пояснює її ініціативу та одну з головуючих ролей у кожній вагомій Центрально- чи Східноєвропейській міжнародній організації. Так, у 1991 році Варшава стає одним з ініціаторів створення Вишеградської групи (четвірки), в яку увійшли – Польща, Чехія, Словаччина та Угорщина [9, с.124]. Першорядним завданням організації була трансформація політичної та економічної сфер життя заради інтеграції в європейські структури. Саме з ініціативи Вишеградської четвірки за провідною роллю Польщі у 1993 році була створена Асоціація вільної торгівлі країн Центральної Європи [10, с.65].

Свій вплив на політику Центральноєвропейського регіону польський уряд також здійснював через такі організації, як Центральноєвропейська ініціатива (створена у 1989 році) та Рада держав Балтійського моря (створена у 1992 році). Фактично, к кінцю десятиріччя Варшава стає найбільшим провідником політики НАТО та ЄС в регіоні шляхом їх пропагування в поданих організаціях.

Найскладніші зовнішньополітичні відносини склались між Польщею та Росією. Комуністична диктатура, економічне відставання регіону, певні історичні події – все це ставилось в провину Російській Федерації, як прямій спадкоємиці Радянського Союзу. Польська політика в

цьому напрямі мала дві складові. Так, в означений період, зусилля Варшави були направлені на послаблення впливу Москви на країни Східноєвропейського регіону, через діяльність тієї ж Центральноєвропейської ініціативи та Ради держав Балтійського моря [10, с.65]. Другою складовою можна вважати «прагматичну співпрацю» польського уряду з Російською Федерацією, яка нагадувала політику нейтралітету та взаємовигідного обміну чисто в економічній площині. Це пов'язано з тим, що Варшава, все ж, частково продовжувала залежати від російських природних ресурсів.

Отже, варто зазначити, що на початку дев'яностих років ХХ сторіччя в історії Польщі відбуваються кардинальні зміни – падіння комуністичного прорадянського режиму, курс на встановлення ринкових економічних відносин, лібералізацію та демократизацію країни. Результатом цих подій стає відмова від одновекторної зовнішньої політики. Формування декількох напрямів зовнішньополітичної та міжнародної діяльності країни у Західному та Східному вимірах.

Основними векторами польської діяльності на міжнародній арені стають: активна зовнішня політика спрямована на зближення з західноєвропейськими країнами з подальшою перспективою інтеграції у структури ЄС. Другий, не менш важливий напрям у рамках Західного виміру зовнішньої політики Польщі – проамериканський. США являли собою для Варшави гарант безпеки та надійності, тому одним з основних завдань польський уряд вважав налагодження контактів та тісної співпраці з Вашингтоном. Навіть, вступ до НАТО, який був зумовлений низкою дипломатичних переговорів та прийняттям певних умов Північноатлантичного альянсу, став для Польщі шансом проведення проамериканської політики.

Східний вимір представлений у польській зовнішній політиці східним та центральноєвропейським та російським напрямами. Перший – повністю підпорядкований задачам вступу до ЄС та забезпеченню власного регіонального лідерства. Другий вектор – носить характер «прагматичного» взаємовигідного партнерства у більшості в економічній сфері.

Ми можемо зробити висновок, що після приходу до влади в Польщі демократичного уряду кардинально змінюється характер та цілі зовнішньополітичних зв'язків держави, яка від тепер, бачить себе у контексті єдиної Європи та в якості головного провідника її принципів та політики на Сході. В означений період відбувся повний відхід Польщі від політики Радянського Союзу, відмова від соціалістичного шляху розвитку, що зумовило початок нової епохи в історії країни.

Джерела та література

1. Тымовский М., Кеневич Я., Хольцер Е. История Польши. – М.: Весь мир, 2004. – 544 с.
2. Кто есть кто в мировой политике / Ред.: Кравченко Л.П. – М.: Политиздат, 1990. – 540 с.
3. Брониславский Е., Вачнадзе Г. Польский диалог. – Тбилиси: Ганатлеба, 1990. – 640 с.
4. Тоди Ф. Нариси історії Європейського Союзу. – К.: К.І.С., 2001. – 142 с.
5. Бухарин Н. Марков Д. Новый регионализм в Европе // Региональные аспекты внешней политики. – М.: РАУ-Университет, 2009. – 367 с.
6. Дьяков В.А. Краткая история Польши. С древнейших времен до наших дней. – М.: Наука, 1993. – 528 с.
7. Бжезинский, З. Великая шахматная доска: господство Америки и его геостратегические императивы / Пер. с англ. О. Ю. Уральской. — М.: Международные отношения, 1998. – 256 с.
8. Зовнішня політика Польщі: нова мова та незмінна суть / А. Зимнін. — Режим доступу: www.polskieradio.pl/zagranica/de/news/artykul120352.html.
9. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. — Львів: Видавництво Львівського національного університету ім. І. Франка, 2002. — 660 с.
10. Внешняя политика современной Польши / Ю.М.Седякин. — Режим доступу: www.rau.su.